

STRUKTURY ADMINISTRACYJNE KOŚCIOŁA RZYMSKOKATOLICKIEGO W CESARSTWIE ROSYJSKIM (W LATACH 1772-1847)

Ludność Cesarstwa Rosyjskiego w XVIII wieku była praktycznie jednolita wyznaniowo. Zdecydowaną większość stanowili wyznawcy prawosławia. Wyznawcami katolicyzmu byli cudzoziemcy, którzy skupiali się w dużych ośrodkach miejskich. Na przełomie XVII i XVIII wieku pojawiły się pierwsze placówki duszpasterskie w Moskwie i Petersburgu. Obsługiwali je zakonnicy, zależni bezpośrednio od Kongregacji Rozkrzewiania Wiary. Od czasów Piotra I katolicy cieszyli się tolerancją religijną (1702 r.), choć Kościół katolicki nie miał na terenie Cesarstwa Rosyjskiego własnej organizacji terytorialnej. Nie było ani jednej diecezji ani metropolii. Liczbę katolików w Cesarstwie Rosyjskim, w połowie XVIII wieku, szacuje się na 10 tysięcy. Liczba ta znacznie wzrosła w 2. połowie XVIII wieku na skutek włączenia do państwa rosyjskiego ziem polskich po trzech rozbiorach.

W następstwie pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej Rosja zagarnęła tereny diecezji smoleńskiej¹ oraz część diecezji wileńskiej² i inflanckiej³,

¹ Diecezja smoleńska została założona w 1611 r. przez króla Zygmunta III Wazę z wyłączenia terytorium z diecezji kijowskiej. Po zajęciu przez Rosjan Smoleńska w 1667 r. biskup rezydował w Warszawie. Biskupi smoleńscy na przełomie XVIII i XIX w.: bp Adam Stanisław Naruszewicz (1788-1790) i bp Tymoteusz Paweł Gorzeński (1790-1809).

² Diecezja wileńska została erygowana w 1388 r. przez papieża Urbana VI. Do 1798 r. w metropolii gnieźnieńskiej, w latach 1798-1925 w metropolii mohylewskiej. Biskupi wileńscy na przełomie XVIII i XIX w.: bp Ignacy Jakub Massalski (1762-1794), bp Jan Nepomucen Kossakowski (1798-1808), bp Hieronim Stroynowski (1814-1815), bp Andrzej Benedykt Kłagiewicz (1840-1841), bp Wacław Żyliński (1848-1856).

³ Diecezja inflancka była założona przez króla Stefana Batorego w Rydze w 1582 r., erygowana przez papieża Grzegorza XIII w 1583 r. (wendeńska, inflancka i piltyńska). Biskupi inflanccy w 2. poł. XVIII w.: bp Jan Stefan Giedroyć (1765-1778), Antoni Maciej Sierakowski (1778-1781), Józef Kazimierz Kossakowski (1781-1794), Jan Nepomucen Kossakowski (1794-1798).

w sumie ok. 1,3 mln mieszkańców, z czego ok. 100 tys. katolików. Granice zaboru rosyjskiego, po trzecim rozbiore, oparły się ostatecznie na Niemnie, Bugu i Zbruczu. Z każdym rozbiorem wzrastała liczba katolików, którzy znaleźli się w granicach Cesarstwa Rosyjskiego.

Po pierwszym rozbiore na ziemiach wchłoniętych do państwa rosyjskiego nie znalazła się żadna stolica biskupia. Na mocy konwencji petersburskiej podpisanej z Polską 18 września 1773 r. katolicy otrzymali jednak gwarancje swobodnego wyznawania swej wiary wraz z zachowaniem kościołów i dóbr kościelnych. Katolików obowiązywała też carska ordynacja z 1769 r. *Ordinatio Ecclesiae Romanae Petropolitanae*, potwierdzająca uprawnienia Justickolegium w kwestiach administracji Kościoła rzymskokatolickiego. Praktycznie wolność wyznania była fikcją, gdyż zabroniono nie tylko przechodzenia z prawosławia na katolicyzm, lecz także wszelkiej propagandy katolicyzmu i ewangelizacyjnej działalności Kościoła.

Po I rozbiore Polski rozpoczął się okres samodzielnia Katarzyny II w kwestii administracji Kościoła na terenie państwa rosyjskiego. Na ziemiach zagarniętych zaprowadzono nową administrację państwową. W miejsce dotychczasowych czterech województw powstały dwie gubernie: w Połocku nad Dźwiną i w Mohylewie nad Dnieprem. W tym ostatnim mieście, 22 listopada 1773 r., Katarzyna II samowolnie utworzyła „biskupstwo białoruskie”. Ordynariuszem diecezji został biskup Stanisław Bohusz Sierstrzeńcewicz, dotychczasowy sufragan wileński. Nie było ono powiązane z żadną metropolią, gdyż nigdy decyzja Katarzyny II nie uzyskała sankcji ze strony Stolicy Apostolskiej. Biskupstwo białoruskie obejmowało swymi granicami tereny pierwszego zaboru rosyjskiego. 15 lipca 1778 r. nuncjusz warszawski Jan Andrzej Archetti wyjednał w Rzymie biskupowi białoruskiemu jurysdykcję nad kościołami katolickimi w całym Cesarstwie Rosyjskim.

Wyrazem nierespektowania przez carycę prawa kościelnego i woli papieża był fakt pozostawienia przez Katarzynę II na terenie Rosji jezuitów, choć oficjalnie papież Klemens XIV, w brewe *Dominus ac Redemptor noster* z 1773 r., zgromadzenie to rozwiązał. Biskup Sierstrzeńcewicz na rozkaz Katarzyny II nie ogłosił jednak brewe Klemensa XIV o kasacie jezuitów.

17 stycznia 1782 r. Katarzyna II zmieniła struktury administracyjne Kościoła w Rosji. Zniosła biskupstwo białoruskie i ponownie samowolnie erygowała arcybiskupstwo w Mohylewie⁴ nad Dnieprem. Podobnie

⁴ Arcybiskupi mohylewscy w 1. poł. XIX w.: Stanisław Bohusz Sierstrzeńcewicz (1783-1826), Kasper Cieciszowski (1828-1831), Ignacy Pawłowski (1841), Kazimierz

jak w wypadku „biskupstwa białoruskiego”, nie miało ono początkowo praw metropolitalnych ze względu na brak sankcji kanonicznych. Dopiero kilka miesięcy później, w skutek rozmów ze Stolicą Apostolską, Pius VI bullą *Onerosa pastoralis officii cura* z 15 kwietnia 1783 r. podniósł arcybiskupstwo do godności metropolii. Nuncjusz apostolski z Warszawy, Jan Andrzej Archetti, 1 grudnia 1798 r. dokonał z woli Piusa VI kanonicznej erekcji arcybiskupstwa. Wydał dokument erygujący arcybiskupstwo mohylewskie pt. *Pastoralis sollicitudo*. Terytorialnie obejmowało ono swymi granicami całe Imperium Rosyjskie, choć nie posiadało sufraganii. Pierwszym metropolitą został biskup Stanisław Bohusz Sierstrzeńcewicz, który z rąk nuncjusza otrzymał paliusz arcybiskupi. Jego władzy pasterskiej podlegali wszyscy katolicy na terenie Rosji.

Stanisław Bohusz Sierstrzeńcewicz, wyświęcony na kapłana przez biskupa wileńskiego Ignacego Massalskiego w 1763 r., został konsekrowany w Wilnie w 1773 r. na biskupa pomocniczego tej części diecezji wileńskiej, która w 1772 r. znalazła się pod panowaniem Rosji. Zrobił bardzo szybką karierę. Po dziesięciu latach od święceń władał diecezją, a po dwudziestu latach – najbardziej rozległą terytorialnie metropolią na świecie.

W 1785 r. caryca Katarzyna II powtórzyła ukaz tolerancyjny Piotra I, choć Kościół unicki nie został nim praktycznie objęty.

Na skutek drugiego i trzeciego rozbioru Polski w skład Rosji weszły ziemie polskie zamieszkałe przez około 2 miliony katolików. Po upadku Rzeczypospolitej 27 września 1795 r. Katarzyna II całkowicie zniszczyła dawną polską organizację kościelną. Z prowincji kościelnej lwowskiej zostały przyłączone tereny diecezji kijowskiej⁵ i kamienieckiej⁶ oraz większa część diecezji łuckiej⁷. Z metropolii gnieźnieńskiej w granicach Rosji znalazła się część diecezji inflanckiej i diecezje wileńska i żmudzka⁸.

Dmochowski (1849-1851), Ignacy Hołowiński (1851-1855, koadiutor w latach 1848-1851).

⁵ Diecezję kijowską erygowano w 1397 r. (Iwan Holszański). Po odпадnięciu od Polski Kijowa w 1686 r. stolicę przeniesiono z Kijowa do Żytomierza. Biskupi kijowscy w 2. poł. XVIII w.: Ignacy Franciszek Ossoliński (1774-1784), Kasper Cieciszowski (1784-1798).

⁶ Diecezja kamieniecka została erygowana przez papieża Urbana VI przed 1386 r. Biskupi ordynariusze: Adam Stanisław Krasiński (1759-1795), Jan Dembowski (1795-1809), Franciszek Mackiewicz (1815-1842), Mikołaj Górski (1853-1855).

⁷ Diecezja łucka była erygowana ok. 1404 r. z inicjatywy księcia Witolda. Ordynariusze w 1. poł. XIX w.: bp Kasper Cieciszowski (1798-1827), bp Michał Piwnicki (1827-1845), bp Kacper Borowski (1848-1871).

⁸ Diecezja żmudzka została erygowana przez legata papieskiego w 1417 r., a przez papieża Marcina V w 1421 r. Siedziba w Worniach (Miednikach). Biskupi żmudzcy w 1.

Wszyscy zaborcy bowiem zabronili biskupom wykonywania jurysdykcji poza granicami swego państwa. Nie licząc się z opinią Rzymu, Katarzyna II zlikwidowała diecezje łacińskie w Wilnie, Kijowie, Łucku, Inflantach i w Kamieńcu Podolskim. Utworzyła nowe, znów samowolnie, bez kanonicznego potwierdzenia ze strony Stolicy Apostolskiej, biskupstwa: latyczowskie, pińskie⁹ i inflanckie. Jedynie biskupstwo żmudzkie nie uległo żadnym zmianom. Diecezja inflancka ze stolicą biskupią w Wilnie powstała z połączenia starych biskupstw inflanckiego i wileńskiego. Diecezja łucka została przemianowana na diecezję pińską, a diecezja latyczowska powstała z połączenia dawnych diecezji: kijowskiej i kamienieckiej. Wszystkie nowe biskupstwa podporządkowano metropolii mohylewskiej. I znów dokonało się to bez sankcji Stolicy Apostolskiej. Na stolicach biskupich zasiedli ordynariusze diecezji, całkowicie podporządkowani woli władcy.

Taki stan wszakże trwał krótko, bo tylko do śmierci Katarzyny II w listopadzie 1796 r. Następca tronu, car Paweł I, nie kontynuował polityki kościelnej poprzedniczki, lecz podjął w 1797 r. rokowania ze Stolicą Apostolską. Do Petersburga udał się nuncjusz papieski Wawrzyniec Litta, który z Pawłem I omówił kwestie reorganizacji struktur Kościoła w Rosji. Choć przedstawicielowi Stolicy Apostolskiej nie udało się przeforsować projektu reaktywacji diecezji sprzed pierwszego rozbioru Polski (z wyjątkiem diecezji smoleńskiej), to jednak po trwających prawie rok rozmowach został ukształtowany nowy ustrój Kościoła katolickiego w cesarstwie.

Ukazem z 28 kwietnia 1798 r. car zniósł wszystkie biskupstwa utworzone przez swą matkę Katarzynę II. Przywrócił do życia biskupstwa z czasów Rzeczypospolitej, choć nie wszystkie. Na fundamencie dawnej struktury organizacyjnej Kościoła na ziemiach polskich stworzona została nowa organizacja terytorialna. Na podstawie dekretu *Ad maiorem fidei catholicae* 7 sierpnia 1798 r. utworzono metropolię mohylewską. Jej granice zostały dostosowane do administracji państwowej. Obejmowała ona gubernie: mohylewską, witebską, kijowską oraz wszystkie gubernie leżące na wschód od nich, czyli praktycznie całe Imperium Rosyjskie. Nowa prowincja kościelna mohylewska obejmowała arcybiskupstwo mohylewskie i sześć diecezji: wileńską, żmudzką, łucką i żytomierską, kamieniecką i mińską. Biskupstwa, które dotychczas należały do metropolii gnieź-

poł. XIX w.: Jan Stefan Giedroyc (1778-1802), Józef Arnulf Giedroyc (1802-1838), Maciej Kazimierz Wołoncewski (1849-1875).

⁹ Diecezja pińska istniała w latach 1795-1798, wznowiona w 1925 r.

nieńskiej i lwowskiej, zostały z nich wyłączone i podporządkowane nowej metropolii. Z metropolii gnieźnieńskiej odpadły: biskupstwo wileńskie, żmudzkie i łuckie, a z metropolii lwowskiej biskupstwo kamienieckie. Powstały też nowe diecezje: mińska i żytomiarska. Zniesiono diecezje najbardziej wysunięte na wschód: inflancką, smoleńską i kijowską. Stolice tych diecezji od dziesiątków, a nawet setek lat znajdowały się na terenie Rosji. Ordynariusze rezydowali w innych polskich miastach i nie odgrywali już praktycznie żadnej poważnej roli w administracji kościelnej na wschodnich rubieżach byłej Rzeczypospolitej.

Diecezja wileńska, zreorganizowana na mocy dekretu W. Litty *Pro commissa a Christo* z 8 sierpnia 1798 r., obejmowała gubernię litewską (oprócz diecezji żmudzkiej) oraz Kurlandię. Biskupem został dotychczasowy sufragan inflancki bp Jan Kossakowski.

Diecezja żmudzka zachowała praktycznie swe granice. Ordynariuszem pozostawał dotychczasowy pasterz bp Józef Giedroyć.

Diecezja kamieniecka, zreorganizowana dekretem *Summus Pontifex* z 8 sierpnia 1798 r., obejmowała gubernię podolską. Ordynariuszem został bp Jan Dembowski.

Diecezja łucka, na mocy dekretu *De apostolicae potestatis plenitudine* z 8 sierpnia 1798 r., obejmowała gubernię wołyńską, a jej granice zostały zacieśnione do granic zaboru rosyjskiego. W miejsce zniesionej diecezji kijowskiej, na mocy tego samego dekretu *De apostolicae potestatis plenitudine*, została utworzona diecezja żytomiarska. Obejmowała ona ziemie diecezji kijowskiej w granicach guberni wołyńskiej. Obie diecezje: łucka i żytomiarska zostały połączone unią personalną – miały jednego ordynariusza.

Nowo utworzona diecezja mińska powstała na skutek ukazu cara Pawła I z 28 kwietnia 1798 r. Kanonicznej erekcji dokonał później nuncjusz papieski Wawrzyniec Litta dekretem *In omnes agri Dominici partes* 9 sierpnia 1798 r. Obejmowała ona teren guberni mińskiej. Pierwszym biskupem został bp Jakub Dederko.

Car Paweł I o dokonanych zmianach poinformował papieża Piusa VI. Ten polecił nuncjuszowi Wawrzyńcowie Litcie uporządkowanie spraw Kościoła łacińskiego w Rosji. Wszelkie zmiany zostały potwierdzone przez nuncjusza, który 29 lipca 1798 r. ogłosił 10 dekret, nadając ukazowi cara sankcję kanoniczną. Papież Pius VI 15 listopada 1798 r. w bulli *Maximus undique praessi* potwierdził wszelkie zmiany. Na specjalną prośbę

cara papież Pius VI, bullą *Inter gravissimas* z 15 lutego 1798 r., nadał metropolicie Siostrzeńcewiczowi przywilej noszenia szat purpurowych.

Po ustabilizowaniu granic administracji kościelnej na terenie Cesarstwa Rosyjskiego w 1798 r. stabilizacja trwała pół wieku. Nie wliczamy w to zmian, jakie zaszły na terenie ziem zaboru rosyjskiego, które w skutek wojen napoleońskich znalazły się w granicach Księstwa Warszawskiego, a następnie Królestwa Polskiego.

Po podpisaniu pokoju w Tylży w 1807 r. okręg białostocki został włączony do Rosji. Pod względem administracji kościelnej ziemie te znalazły się w archidiecezji mohylewskiej. Podobnie okręg tarnopolski znalazł się w granicach archidiecezji mohylewskiej po podpisaniu pokoju w Schonbrunn w 1809 r. Tego samego roku Rosja pokonała Szwecję oraz zajęła całą Finlandię i Wyspy Alandzkie na Morzu Bałtyckim. Z ziem tych zostało utworzone tzw. Wielkie Księstwo Finlandzkie, w administracji kościelnej podległe arcybiskupowi mohylewskiemu. W 1812 r. metropolita mohylewski objął władzę pasterską katolików zamieszkujących Besarabię, którzy należeli do diecezji w Baku. Tereny Besarabii zostały zdobyte przez Rosję.

Obszar ziem polskich znajdujących się pod zaborem rosyjskim, pod względem administracji kościelnej, rozpadł się na dwie części. Siedem diecezji leżało na ziemiach włączonych do Cesarstwa Rosyjskiego, osiem zaś na ziemiach Królestwa Polskiego.

Królestwo Polskie, powstałe na Kongresie Wiedeńskim w maju 1815 r., zostało uroczystie proklamowane 20 czerwca 1815 r. Obejmowało ziemie 2. i 3. rozbioru pruskiego wraz z ziemiami 3. rozbioru austriackiego. Nadana przez cara Aleksandra I 27 listopada 1815 r. konstytucja przewidywała, iż królem Polski będzie car Rosji. Gwarantowała tolerancję religijną i równość wyznań chrześcijańskich.

W granicach Królestwa Polskiego znalazły się diecezje: warszawska, kielecka, lubelska oraz część archidiecezji gnieźnieńskiej, część diecezji: płockiej, wrocławskiej, wigierskiej, krakowskiej, przemyskiej, wrocławskiej i poznańskiej. Obszar Królestwa został podzielony na osiem województw, dlatego od 1816 r. trwały rozmowy mające na celu dostosowanie podziału struktur kościelnych do administracji państwowej. W marcu 1816 r. Rada Stanu poparła myśl utworzenia metropolii w Warszawie i siedmiu diecezji, czyli liczba diecezji zgadzała się z liczbą województw.

W 1817 r. został podpisany układ między papieżem Piusem VII a carem Aleksandrem I, na mocy którego podniesiono Warszawę do rangi stolicy metropolii. W związku z tym Stolica Apostolska 12 marca 1818 r.

wydała bullę *Militantis Ecclaeisae*. Kolejna bulla Piusa VII, *Ex imposita nobis* z 30 czerwca 1818 r., rozgraniczała na nowo diecezje w Królestwie Polskim. Wykonawcą bulli i pierwszym metropolitą warszawskim został abp Franciszek Skarbek-Malczewski, dotychczasowy biskup wrocławski. Dzięki bulli papieskiej za ziemiach Królestwa Polskiego została ustalona sieć diecezjalna, dopasowana do administracji państwowej. Bulla znosiła diecezje w Wigrach i Kielcach, tworzyła zaś nowe: w Janowie, Sandomierzu i Sejnach. W skład metropolii warszawskiej wchodziły arcybiskupstwo warszawskie i diecezje: wrocławska, augustowska, czyli sejneńska, lubelska, sandomierska, zreorganizowana diecezja krakowska, podlaska, czyli janowska.

Po klęsce powstania listopadowego znacznemu pogorszeniu uległy stosunki między Petersburgiem a Rzymem. Powodem takiego stanu rzeczy były represje, jakich doświadczały katolicy na terenie ziem zaboru rosyjskiego. Nastąpiła kasata zakonów (1832 r.), likwidacja Kościoła unickiego w Cesarstwie (1839 r.), sekularyzacja i kasacja majątków kościelnych (1841-1844).

W pierwszej połowie lat czterdziestych XIX wieku przeprowadzono w Rosji reformę administracji państwowej. Granice niektórych guberni i powiatów uległy zmianie. Zmiana granic administracji państwowej pociągnęła za sobą konieczność zmian w administracji kościelnej.

W 1845 r. car Mikołaj I przybył do Rzymu, by poprawić stosunki z papieżem. Zależało mu na poprawie opinii, iż Rosja jest państwem, gdzie przestrzega się zasad tolerancji religijnej. Od 1 marca do 3 sierpnia 1847 r. trwały rokowania. Przedmiotem czterech z dwudziestu pięciu konferencji była kwestia rozgraniczenia diecezji rzymskokatolickich w państwie cara. Rząd carski chciał dostosować granice diecezji do granic guberni powstałych po reorganizacji w 1842 r. W 1846 r. w Rosji liczbę katolików liczono na 2,7 miliona; parafii było 1038 w 94 dekanatach.

Konkordat między papieżem Piusem IX a carem Mikołajem I zawarty został 3 sierpnia 1847 r. Na mocy konkordatu w Cesarstwie Rosyjskim uległa zmianie dotychczasowa struktura organizacyjna Kościoła łacińskiego. W miejsce dotychczasowych sześciu diecezji powstało siedem. W skład metropolii mohylewskiej, obejmującej wciąż wszystkie ziemie imperium carów, weszły: arcybiskupstwo mohylewskie oraz sześć biskupstw.

Skutkiem podpisania konkordatu było obsadzenie stolic biskupich przez nowych biskupów. Pierwszym metropolitą mohylewskim został abp Kazimierz Dmochowski, dotychczasowy biskup żmudzki. Faktycz-

nym rządcą archidiecezji mohylewskiej był jednak ks. Ignacy Hołowiński, dotychczasowy rektor Akademii Duchownej w Petersburgu, biskup koadiutor. Po śmierci abpa K. Dmochowskiego to on objął rządy w diecezji w styczniu 1851 r. Od 1849 r. arcybiskupi mohylewscy rezydowali nie w Mohylewie, ale w Petersburgu. Sankcję kanoniczną translokacja stolicy metropolii otrzymała dopiero 14 listopada 1873 r. Uczynił to papież Pius IX na mocy brewe *Ex parte imperiali*. Zastrzeżono jednak, by metropolia i arcybiskupstwo wciąż nosiły tytuł „mohylewska”.

Konsekracje większości nowych biskupów odbyły się w Petersburgu w 1848 r., np. Kazimierza Dmochowskiego, Kaspra Borowskiego czy Wacława Żylińskiego. Biskupom zabroniono jednak utrzymywania jakichkolwiek kontaktów z Rzymem, i to pod karą zsyłki na Sybir.

Archidiecezja mohylewska obejmowała nadal teren swej diecezji, a także obszar Wielkiego Księstwa Finlandzkiego. Straciła jednak południowe gubernie na rzecz diecezji tyraspolskiej, archidiakoniat kijowski na rzecz diecezji żytomierskiej i okręg białostocki, który powrócił do diecezji wileńskiej. Zmiany te weszły w życie dopiero 12 kwietnia 1851 r. Archidiecezja liczyła 20 dekanatów, 165 parafii i 14 filii, 266 kaplic i około 370 tys. wiernych.

Biskupstwo wileńskie obejmowało gubernie: wileńską i grodzieńską. Mimo pewnych strat terytorialnych na rzecz diecezji mińskiej i żmudzkiej pozostawało największą co do liczby parafii i katolików diecezją w Cesarstwie Rosyjskim. Obejmowała 23 dekanaty, 312 parafii, 66 filii, 264 kaplice i ponad 850 tys. wiernych. Ordynariuszem został ks. Wacław Żyliński (1848-1858).

Diecezja żmudzka (telszewska) obejmowała gubernie: kowieńską i kurlandzką. Powiększona została o teren Kurlandii, który przeszedł z diecezji wileńskiej. Po zmianach diecezja obejmowała 19 dekanatów, 213 parafii, 133 filie, 154 kaplice i prawie 850 tys. katolików. Ordynariuszem został bp Maciej Wołoncewski (1849-1875).

Biskupstwo mińskie obejmowało gubernię mińską. Ordynariuszem został bp Adam Wojtkiewicz (1852-1866).

Diecezja łucko-żytomierska obejmowała gubernie: kijowską i wołyńską. W 1851 r. przyłączono do niej archidiakoniat kijowski z archidiecezji mohylewskiej. Liczyła ona 17 dekanatów i około 170 parafii. Ordynariuszem został ks. Kasper Borowski (1848-1883).

Biskupstwo kamienieckie obejmowało gubernię podolską i liczyło 99 parafii. Ordynariuszem został bp Mikołaj Górski (1853-1855).

Diecezja chersońska obejmowała gubernie: astrachańską, besarabską, chersońską, jekaterynowską, taurydzką i całe gubernatorstwo Kaukazu. Liczyła 58 parafii obrządku łacińskiego i 30 ormiańskiego. Ordynariuszem został bp Ferdynand Kahn (1850-1864).

Wśród tych siedmiu diecezji jedynie biskupstwo chersońskie było całkowicie nowe. Jej utworzenie zaproponowała Rosja na wspólnej konferencji przedstawiceli caratu i Stolicy Apostolskiej w listopadzie 1846 r. w Rzymie. 1 marca 1847 r. uzgodniono przyszłą organizację diecezji. 3 sierpnia 1848 r., w związku z nowym podziałem diecezji łacińskich w Rosji, papież Pius IX przyłączył katolików mieszkających w Besarabii do diecezji chersońskiej, czyli tyraspolskiej. Od 1814 r. podlegali oni biskupowi kamienieckiemu. Faktyczne erygowanie diecezji nastąpiło 8 listopada 1850 r. na mocy dekretu delegata apostolskiego biskupa I. Hołowińskiego. Jednakże biskup tej diecezji nigdy nie zamieszkał w jej stolicy, czyli w Chersoniu nad Morzem Czarnym. Przeciwwstawiła się temu hierarchia Cerkwi prawosławnej, która wpłynęła na władze carskie, by biskup zamieszkał w Tyraspolu. W mieście tym jednak nie było kościoła, dlatego biskupi tyraspolscy rezydowali w Saratowie nad Wołgą, gdzie zbudowano katedrę i seminarium duchowne. Stolica Apostolska 26 sierpnia 1852 r. zatwierdziła zmiany, także nazwy diecezji, od tego czasu używając zamiennie nazwy diecezja tyraspolska i saratowska.

3 sierpnia 1848 r. papież Pius IX potwierdził zawarty konkordat, wydając bullę *Universalis Ecclesiae cura*. Rząd rosyjski zwlekał jednak z wprowadzeniem jej w życie. Wykonawcą bulli papieskiej, rozgraniczającej nowy podział diecezji, Stolica Apostolska mianowała koadiutora mohylewskiego, późniejszego metropolitę mohylewskiego, Ignacego Hołowińskiego. Do pomocy wyznaczono mu biskupa wileńskiego Wacława Żylińskiego. To on, z upoważnienia metropolity Hołowińskiego, dokonał rozdzielenia diecezji mińskiej, wileńskiej i żmudzkiej.

Konkordat pozostał jednak martwą literą, praktycznie nigdy nie wszedł w życie, choć dzięki niemu udało się na nowo reaktywować, ale na krótki okres, struktury Kościoła w Rosji. Mikołaj I nie pozwolił nawet opublikować tekstu konkordatu. Uczynił to dopiero car Aleksander II w 1856 r., ale w okrojonej wersji.

W 1865 r., po klęsce powstania styczniowego, konkordat został praktycznie zniesiony, przestał zupełnie obowiązywać. 5 czerwca 1866 r. car Aleksander II samowolnie zlikwidował diecezję kamieniecką. Włączył ją do diecezji łuckiej i żytomierskiej. Diecezja mińska została zniesiona uka-

zem z 15 lipca 1869 r. Władzę nad nią przejął ordynariusz wileński. Były to akty bezprawne, nieaprobowane przez Stolicę Apostolską. Dopiero na mocy umowy przedwstępnej z 19 października 1880 r., ratyfikowanej przez obie strony 12 grudnia 1882 r., obie diecezje otrzymały stały zarząd administratorów apostolskich. Diecezję kamieniecką otrzymał, jako administrator, biskup Łucka i Żytomierza, a diecezję mińską – metropolita mohylewski. Dopiero w okresie I wojny światowej papież Benedykt XV przywrócił do życia diecezję mińską (2 listopada 1917 r.) i diecezję kamieniecką (22 września 1918 r.). Po powstaniu styczniowym przeniesiono także stolicę biskupstwa żmudzkiego z Worń do Kowna. Kanonicznej translukacji dokonał papież Leon XIII w 1883 r. W 1918 r. stolicę biskupstwa tyrańskiego przeniesiono z Saratowa do Odessy, ale zmiana ta nie została kanonicznie potwierdzona przez Stolicę Apostolską.

ŹRÓDŁA

- M. Banaszak, *Hołowiński Ignacy*, [w:] *Słownik Polskich Teologów Katolickich*, red. H. E. Wyczawski, t. 2, Warszawa 1982, s. 57-59.
- B. Kumor, *Ustrój Kościoła katolickiego w zaborze rosyjskim 1772-1815*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, t. II. 1764-1945, cz. 1. 1764-1918, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Poznań-Warszawa 1979, s. 209-215.
- B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej 1772-1918*, Kraków 1980, s. 191-213.
- M. Loret, *Kościół katolicki a Katarzyna II 1772-1784*, Kraków 1910.
- W. Urban, *Dzieje ustroju Kościoła na ziemiach polskich pod zaborem rosyjskim*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, t. II. 1764-1945, cz. 1. 1764-1918, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Poznań-Warszawa 1979, s. 480-486.
- J. Wysocki, *Kościół katolicki w zaborze rosyjskim w latach 1772-1815*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, t. II. 1764-1945, cz. 1. 1764-1918, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Poznań-Warszawa 1979, s. 175-183.
- M. Żywczyński, *Hołowiński Ignacy*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. IX, Wrocław-Warszawa-Kraków 1960-1961, s. 597-598.

Administrative Structures of the Roman Catholic Church in the Russian Empire (1772-1847)

Summary

As a result of the Polish partitions in the second half of the eighteenth century, the eastern lands of the Republic of Poland became part of the Russian Empire. The Catholic Church did not have its territorial organization in the Russian Empire. In 1773, Catherine II herself created the “Belarusian bishopric”, and in 1782 she established the Mahilyow archbishopric. All of these changes were made without the consent of the Holy See. After the third partition of Poland, in 1795, Catherine II completely destroyed Poland’s former church organization and formed her own church structures. After the death of the empress, her son Paul I in 1798 abolished all bishoprics created by his mother Catherine II.

He revived the bishoprics from the times of the Republic, but not all of them. A new territorial organization was created on the basis of the former organizational structure of the Church on Polish territories. Subsequent changes in church administration took place in the Napoleonic era and on the territory of the Polish Kingdom. After the defeat of the November Uprising, the Church experienced repression by the tsarist regime. In the first half of the forties of the nineteenth century, reform of state administration was carried out in Russia. Changes in the boundaries of state administration led to a need for changes in church administration. The new structures of the church were set by a concordat signed in 1847 between Pope Pius IX and Tsar Nicholas. This state of affairs, with minor modifications, lasted until 1918, that is, until new boundaries were made at the end of the First World War.

